

ФИЛОЗОФИЈА И САВРЕМЕНИ СИСТЕМ НАУКА

Сажетак: Данас је опште прихваћен став да се филозофија бави развијањем критичког мишљења, чиме је она великим делом сведена на методу, па се предметом филозофског истраживања мало ко бави. Од тренутка када се појавила у Антици, па до данас, филозофија је доживела битне трансформације. Један од разлога промене сардџаја појма филозофија јесте измењени принцип систематизација наука, а други је изостанак основне инспирације филозофирања, који се огледа у свету вечности, Апсолуту или Богу. То је један од разлога што су се у савременој филозофији издвојиле две тенденције: једна која од филозофије очекује да пружи адекватно егзактно знање, и друга која одбацује знање и тежи да објасни живот из интуитивних и ирационалних категорија.

Кључне речи: филозофија, систем, метод, наука, знање, апсолут, вечност

1. Проблем систематизације филозофског знања

Филозофији никада није било лако да пронађе своје место у систему наука. То се дешава и данас. Који су проблеми и изазови са којима се данас суочава филозофија? Изгледа да се данас нико озбиљно не бави предметом филозофије као науке, већ је она са једне стране сведена на историју идеја, а са друге стране на методу или инструмент науке. Готово је опште прихваћен став да се филозофија бави развијањем критичког мишљења, али се предметом филозофског истраживања мало ко бави. Све ово је довело до тога да су се у савременој филозофији издвојиле две тенденције: једна која од филозофије очекује да она пружи адекватно егзактно знање и друга која одбацује знање и тежи да објасни живот из интуитивних и ирационалних категорија.

Филозофија је данас престала да се бави проблемима спасења, она није утеха као што је то рецимо мислио Боетије и она не доноси знање које помаже човеку да задобије душевни мир, већ само интелектуална вештина која развија критичко мишљење. Сама филозофија, значи, нема свој предмет изучавања и не даје никакво посебно знање.

Овакав приступ филозофији није неуобичајен кроз историју. Одувек је била присутна потреба да се њен утицај и значај маргинализују или инструментализују у одређене идеолошке сврхе. Али, упркос изазовима различитих врста, филозофија је опстала до данашњих дана.

Ипак, треба раздвојити питање опстанка филозофије у свету од опстанка филозофије у систему наука. Једно је питање да ли ће филозофија опстати као феномен, а сасвим друго - има ли она своје место у систему наука? Како ствари стоје, потреба за филозофским промишљањем је стара онолико колико и човек, па је извесно да не треба сумњати у чињеницу да ће аутентичних филозофа и филозофије увек бити. Оно што нас занима јесте какво је њено место у систему наука кроз историју и данас? Изгледа да је само у старој Грчкој филозофија била код куће, односно део система, а да је у сваком другом времену, како примећује Ниче, била комета која разара ситем. Но, када се филозофија једном појавила, било је немогуће укунити је¹ па се стиче утисак да је она након Антике непрестано трагала за својом легитимношћу у систему наука.

О томе имамо различита сведочанства кроз историју филозофије. Тако Хегел у свом говору на Универзитету у Хајделбергу 1816. године каже да се филозофије људи сећају само по имену, и да људи само наслућују шта би то она могла бити.

*Али невоље дана и интерес великих светских збивања.....потиснули су и код нас темељно и озбиљно бављење филозофијом и одвратили с ње ширу пажњу. То је довело до тога да су површност и плиткоумност повеле главну реч и рашириле се у филозофији, при чему су се способне природе посветиле практичним стварима. Одупрети се тој плиткоумности, сарађивати озбиљно и речито да би се филозофија извукла из самоће у којој је утекла – за то можемо да сматрамо да смо позвани од стране значајнијег духа времена.*²

Сличан став, али у нешто духовитијој форми, изражава савременији филозоф Лешек Колаковски:

*Модерни филозоф који се никада није осећао као шарлатан, толико је плиткоуман да његово дело вероватно и не заслужује да се чита.*³

Поставља се питање зашто је филозофија своје најсрећније време доживела у Антици?

Подробнија анализа би сигурно указала на многе разлоге, али ће се овај текст позабавити само некима од њих. Један од разлога свакако јесте измењени принцип систематизација наука, а други изостанак основне инспирације филозофирања, који се огледа у свету вечности, Апсолуту или Богу.

2. Систематизација знања

2.1. Антика

У Антици је филозофија била синоним за знање уопште, тако да, заправо, имамо поделу филозофије на знање, али не и на науку у савременом смислу речи.⁴ Код Грка предмет испитивања филозофије је био свет у целини,

¹ Л.Колаковски, 1992, *Ужас метафизике*, Београд: Београдски издавачки графички завод стр..12.

² Хегелов говор на Универзитету у Хајделбергу 1816.

³ Л. Колаковски, 1992, *Ужас метафизике*, Београд: Београдски издавачки графички завод, стр. 5.

⁴ У тексту ће термини наука и знање бити коришћени паралелно, мада су ти појмови за Грке

свет схваћен као вечност, па је с тим у вези све оно што се могло назвати знањем улазило у састав филозофије и зато је филозофија на неки начин била синоним за свеопште знање. Код Платона, Аристотела, као и у хеленистичком раздобљу, може се видети да се сврха свих знања завршава у филозофији, дакле филозофија није само празан појам, него она чува духовно знање које је могуће досегнути само посебним контеплативним увидом.

У средњем веку се тек преко издвајања седам слободних вештина за-пажа процес осамостаљивања наука преко седам слободних вештина, које су припремне дициплине за филозофију, а филозофија постаје припремна дисциплина за теологију. Тек у касном средњем веку запажен је процес издвајања, и на неки начин конфонтације, теологије и филозофије.

На основу овога може се уочити да је систем наука у антици и средњем веку био хијерархијски, односно пирамидално распоређен, тако да се све науке завршавају у једној у којој се остварује и сврха знања.

Сведочанство о таквој систематизацији наука налазимо код свих хеленистичких и хеленистичких мислилаца.

Платон сматра да се не могу баш све емпиријске науке подвести под име науке, већ то име заслужују само оне које воде ономе што јест, односно бићу самом!

Науке служе да очисте и оживе у нама орган душе који су друга занимања покварила и учинила слепим, орган чије је спасавње стопут драгоцене него спасавње хиљаду очију телесних: јер само њиме се може видети истина.⁵

Али се по Платону не сме заборавити да су све науке припрема духа за најузвишенију науку, оне су само *прелудиј (pro-oiition) за ону мелодију (potos) коју треба научити.⁶*

Претходно бављење наукама има смисла јер души даје такву моћ да је води према горе, до контемплације света идеја. Преостале вештине, каже Платон, само *«сањају биће»⁷* али га не могу гледати у будном стању, већ се држе хипотеза.

У сличном духу о томе говори св Климент Александријски:

Многи заведени лажним сјајем припремних наука, које су у суштини само служавке, презиру науку господарицу, т.ј. филозофију, и остарели су једни у музици, други у геометрији, многи у граматичи, а велики део у реторици. Међутим науке и уметност само уче душу, као што је тачно запазио Платон, да посматра предмете који се умом могу схватити.⁸

Ни једна наука не испуњава сврху сама за себе, него само у заједници са

имали другачији контекст од савременог. Потреба за систематизацијом знања довела је до поделе на дисциплине, које су након одређеног времена назване наукама. Подела знања на науке у старој Грчкој била је функционална, али не и суштинске природе.

⁵ Платон, *Дражава*, 527 е

⁶ Платон, *Држава*, 533

⁷ Платон, *Држава*, 533

⁸ К. Александријски, *Stromata*, VI, 11

осталим наукама. Пут истине је дакле један, али се у њу, као у велику реку, сливају потоци са свих страна.⁹

Науке не само што треба да стреме ка истом циљу, него и треба да иду истим путем, с том разликом што ниже науке прелазе само први део пута, доводећи до филозофије, а филозофија води даље, доводећи до богословља.¹⁰

Висока вредност даје се дакле филозофији на коју се гледа као на краљицу свих наука. Јер, као што ум треба да контролише све остале делове човековог бића, тако и филозофија треба да контролише остале науке, јер једино тако знање и наука могу да испуне своју сврху.

Свако знање је дар од Бога, а најважније питање је циљ, односно сврха знања. Науке су постављене пирамидално, а на врху те пирамиде је богословље, преко кога се испуњава сврха претходних наука. Знање о Богу није обично знање, јер оно просветљава човеково биће и омогућава му испуњавање и досезање сврхе и смисла постојања. Зато је наука у антици и средњем веку имала преображајувући смисао и улогу. Знање о Богу омогућава превредновање људског живота, то је и разлог што је свака наука била само степеница која води ка следећој. Овако систематизоване, науке су означавале и очувале јединство истине. Са становишта средњег века погрешно је бавити се неком емпиријском органском науком, а не разумети њено место у систему наука. Свака истина своју изворност налази у Богу. Зато, без обзира што се Грцима пребацује да су геометрију научили од Египћана, астрономију од Вавилонаца, медицину од Трачана, а осећање поштовања божјих закона од Јевреја..... сва ова истина и знање потичу из истог извора, а тај извор је Бог.

2.2. Нови век

Нови век, који је довео до развоја егзактних наука, разбио је јединствени корпус знања, па и хијерархијску систематизацију наука. Тако данас, уместо хијерархијског имамо линеарани систем наука, који се огледа у класификацији различитих наука у зависности од предмета и метода које користе. Из савремене систематизације наука тешко се може уочити сврха знања и смисао наука, док је кроз хријерхијски систем то било лако уочљиво.

У таквом једном систему наука филозофија се тешко снашла. Да би у њему опстала, она је морала да се одрекне свог предмета истраживања и да осталим наукама служи тако што ће сваку упућивати на сопствене границе или је повезивати са осталим наукама. Мање или више она је сведена на инструмент. Али шта је са знањем самим? Изостанак филозофије из система знања доводи до одређених последица које се данас већ могу лако уочити. Само се филозофија бавила питањима сврхе знања као таквог, јер се само она и теологија питају о сврси света и живота. Изостанак једног оваквог телолошког приступа знању доводи до тога да знање постане роба којом лако

⁹ К. Александријски, *Stromata*, II, 3

¹⁰ К. Александријски, *Stromata*, VI, 11

може да се манипулише на тржишту, и које лако може да буде сведена само на прагматичне потребе.

И док су стари Грци под знањем подразумевали одређено реално стање, данас се знање све више третира као процес, али не и као стање. Третирање знања као процеса више је у духу науке, него у духу филозофије.

Филозофија која као своју парадигму има појмовно очување свести о целини у директој је супротности са оним што што би се могло назвати релативним знањем. Јер филозофија, како каже Шелинг, издваја Апсолут у свом највишем и јединственом предмету. Пре би се могло рећи да је релативно знање карактеристика научног начина мишљења, али не и филозофског. Наука је заинтересована за приближно објашњење природе и света тј. за релативно знање, док филозофију занима „апсолутно“ знање које подразумева разумевање укупности. Наука одређеним хипотезама нуди одређена објашњења, а филозофију не занима само објашњење, него и досезање једног интелектуалног доживљаја јединства ствари.

По одређеној логици, наука претпоставља могућност да ће се све садашње теорије објаснити будућим прецизнијим и обухватнијим теоријама и на тај начин се приближити једној идеалној ситуацији, можда никада у потпуности остваривој. И Б. Расел сматра да филозофија представља оно знање које још није могуће егзактно доказати. Значи, тврдња Б. Расела јесте да не постоји филозофско знање, него само научно. Али, као што видимо, чак се и у научним претпоставкама запажа потреба за бесконачним приближавањем одређеном идеалу, односно апсолуту. Због тога се и јавља потреба савремених наука за интердисциплинарношћу и повезивањем. Управо у тој улози повезивања наука филозофија данас налази своје место, и на неки начин постаје онај неопходни заједнички именоватељ свих наука. Али, може ли филозофија опстати само као заједнички именоватељ или као инструмент осталим наукама? Очигледно не!

Можда је то и разлог што се у савременој филозофији догодио изванредан непремостиви „рацсеп“ између два приступа филозофији: један који инсистира на теоријском и егзактном објашњењу света, и други који је наклоњенији животу, односно уметничком и интуитивном приступу свету. Тако, на једној страни имамо неопозитивизам и феноменологију, а на другој Ничеа, Шоренхауера, Кјеркегора, постмодернизам итд. И док први инсистирају на систему, другу разбијају сваки систем. Први је ближи научној знању, а други уметничком. Позитивизам, као и феноменологија, од филозофије подједнако очекују да понуди одређено знање, само на различите начине. Док позитивизам очекује од то буде егзактно и проверљиво знање, феноменологија говори о знању самих суштина. Позитивизам је од филозофије узео само методолошко - логичку проблематику, која је послужила као инструмент мишљења ради извођења резултата и хипотеза до којих долазе остале науке. Тенденција да се филозофија сведе на логику и дијалектику (али не у Платоновом смислу) постојала је у средњем веку, али је великим делом потвђена у савременој филозофији код неких праваца.

Створити тако од изучавања општих научних појмова један посебан одељак великог интелектуалног рада значи просто раширити примену истог принципа поделе који је поступно одвојио разне специјалности.....Али данас се свака наука посебно толико раширила да би испитивање њихових међусобних односа могло дати места сталним радovima који у исто време постају неопходни да би се предухитрило расипање људских погледа. Тако ја схватам намену позитиве филозофије у општем систему стварних позитивних наука.¹¹

Али прича о савременој филозофији тиме није завршена. На другој страни, филозофија је однеговала правце који су се окретали питањима егзистенције, па је филозофија на неки начин послужила као дијагноза и суочавање са неумитношћу људске судбине: воља, слобода, смрт, страх, само су неке од тема које преовладавају егзистенцијалистичком филозофијом.

Задатак филозофије је да се исцупамо из власти умног мишљења, и пронађемо снаге у себи да тражимо истину у Апсурду и Парадоксу. Тамо где се по сведочанству нашег ума, завршавају све могућности, тамо где се по нашем схватању наслањамо на зид апсолутно немогућег, тамо, где се са свом очигледношћу разјашњава да нема никаквог излаза, да је све и заувек завршено, да човек нема шта више да ради, и остаје му само да гледа лица ужаса која су му се оторила..... тамо, само тамо по Кјеркегоровом мишљењу, само тамо започиње истинска и изнова велика и последња борба. У томе је задатак филозофије.¹²

Међутим, и наука, као и уметност, остаје при дихотомији коначног и бесконачног. Наука представља бесконачно склапање делова слике која никада не може бити састављена, а уметност чежњу за реконструкцијом и одгонетањем скривеног значења света. И научни, као и уметнички приступ у филозофији нису довољни да би филозофија себе оправдала у савременом свету, из простог разлога што свака наука посебно, као и уметност, већ имају своје домene. Филозофија која инсистира на једном или другом приступу је просто сувишна, зато што наука и уметност једноставно то боље раде од ње. Филозофија у себи треба да сједињује и један и други приступ. Зашто?

Зато што само филозофија поседује и строгост науке и инспирацију уметности. Само филозофија разуме и језик науке и језик уметности, и само она може да коментираише сврху света. Међутим овде се под сврхом подразумева трансцендентна, односно телеолошка димензија, јер само она која коменатрише сврху света може да увиди и сврху знања. Као што смо рекли, то је било лако уочљиво код хијерархијског система, али не и код оног који долази из позиције равноправности и демократског односа у наукама. Очигледно је да се модел друштвеног уређења, као и опште духовне тенденције времена, преносе и на систематизацију наука. Тако смо дошли у ситуацију да се савремени систем наука уопште не бави проблемима сврхе знања, што је

¹¹ О. Конт, 1989, *Курс позитивне филозофије*, Никшић: Универзитетска ријеч, стр.25.

¹² Л, Шестов, 1989, *Душа и егзистенција*, Београд: Сфаирос, стр. 43.

довело до тога да се знање своди и прилагођава прагматичним циљевима и служи задовољењу човекових виталних потреба.

Наука данас жели себе да прогласи највишом формом знања, као и врховним арбитром истине, а са друге стране уметности недостоје она доза појмовног мишљења и егзактности која је неопходна филозофији, јер уметност увек описује стање, али не и целину. Карл Попер сматра да се у филозофији не може постићи прецизније и егзактније истраживање него што то захтева проблем који се истражује, јер прецизност и егзактност нису интелектуалне вредности по себи, тако да инсистирање на прецизности не би требало да буде носећа особина филозофије. Филозофија у себи мора да обједињује свет прецизности и свет вредности.

3. Филозофска инспирација и бог

Не мање важан разлог ради кога се филозофија данас нашла у таквој позицији јесте тај што је изгубила своју основну инспирацију филозофирања: свет у целини. Асполут. Бог. Суштински, мање је важно који се од ових термина користи, важно је да се ради о доживљају целине, јединства или Једног. У свету у коме се све посматра само кроз део, парцијализацију, у коме је свака прича о целини проглашена квазипричом, филозофија не може да нађе своје право место.

Поставља се питање који је главни разлог што се филозофија нашла у таквој позицији?

Шелинг сматра да је разлог томе што је филозофија одавно изгубила или, у најмању руку запоставила, свој наважнији проблем - проблем Бога. И филозофија и религија полажу подједнако право да се баве Богом.

*У почетку, издељена од лаичког веровања, као свети огањ, религија је била чувана у мистеријама, а филозофија је са њом делила исто огњиште.*¹³

Касније су, по Шелингу, мистерије постале доступне лаицима, тако да је филозофија, уколико је желела да сачува своју чистоту, морала да одступи од религије и постане езотерична. Због тога је, супротно својој природи, религија постала измешана са спољашним светом, па тако и сама постала некаква спољашност.

О томе да је смисао филозофије дубоко повезан са Богом, сведочи нам и Хегел.

*Циљ филозофије је спознаја истине, спознаја Бога јер он јесте апсолутна истина, и ништа није у тој мери достојно напора као спознаја Бога, његово објашњење...*¹⁴

Проблем савремене филозофије јесте што је предмет Бога потпуно препустила само религији.

¹³ Шелинг, Филозофија и религија, стр.159.

¹⁴ G. W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion*, Werke in zwanzig Banden, Suhrkamp Verlag, Stuttgart 1970, Bd. 16- 17, Bd.II

Сведоци смо да је Бог као предмет филозофија одавно изостављен. Најпре је Бог сведен на идеју или чисту мисао, да би касније сви појмови који асоцирају на тоталитет и свеобухватност били потпуно искључени из савремене филозофије. Филозофија данас нема сотериолошку улогу, из ње су избачена сва метафизичка питања и проглашена су квазипитањима.

После одвајања филозофије од религије, отворио се пут за чисто филозофско стваралаштво, које се касније сналазило и без своје религиозне надоградње и постепено кренуло путем своје аутономије. Испоставило се да је идеја независне и чисте филозофије била благотворна за почетак самосталног филозофског стваралаштва, па је то филозофији дало могућност за почетак новог живота. Али, тај првобитни полет самосталности није дуго опстао без последица.

У том заносу филозофског стваралаштва, филозофија је настојала да себи подреди религиозну свест, религија постаје обична фикција или функција људског духа, уместо рационализма на сцену ступа психологизам, религиозна свест је стављена под контролу филозофије, а у оквирима филозофских ситета створена је филозофија религије. Учинило се да је подела филозофије и религије заувек учвршћена, али последице по ту одвејеност данас осећају и религија и филозофија. Религија је остала без појмовног утемељења, а филозофија без предмета истраживања.

Јасно је да филозофија не може да опстане без свог предмета истраживања, јер јој је оног тренутка када се одвојила од теологије одузет предмет истраживања, и она се нашла у свету наука без свог предмета, па једино што јој још преостаје јесте да буде њихова помоћница. Филозофија је остала без свог извора филозофирања, без света вечности - она се данас само присећа да је филозофије некада било, због тога и тако велико интересовање за филозофију првих филозофа. Али, први филозофи су своје надахнуће и свој извор енергије управо добијали из света који су видели као живу и нераскидиву целину.

*Само дух истинске филозофије може, као што вели један од првих филозофа, са једне стране да предочи законе у којим предстоји истински Бог, а са друге стране истом љубављу да обухвати оно коначно, и појединачно и у њему да покаже управо оно Све, и оно опште и појединачно да обухвати бесконачним начином као створено од једног.*¹⁵

За филозофе у антици све појаве део су јединственог космоса. Све је у универзиму повезано са свим и ниједан део није фундаменталан. Објаснити нешто значи показати како је један део повезан са свим осталим.

Овај јасни увид у повезаност свих ствари у свету први филозофи су имали управо због тога што је Бог био и полазна али исходишна тачка њиховог света. Ако филозофија као предмет свог испитивања изостави свет у целини, тада је она на терену науке. Наука се бави само појединим феноменима природе, а схватање природе по којој су све појаве јединствено одређене и самодоследне у великом мери јесте филозофски поглед на свет. То што ми не

¹⁵ Ф. Мухић, 2009, *Филозофија на религија во германскиот идеализам*, Скопје: Аз-Буки, стр. 108.

увиђамо ту међуповезаност свих појава него само поједине феномене, може бити оправдано из научне, али не и из филозофске перспективе. Филозофија на манифестације различитих ставова гледа тек као на различите аспекте једне исте идеје. Искуство међупрожимања ствари и догађаја један је од пре-дуслава за бављење филозофијом.

Универзум предстваља једну нераздвојиву целину где су сви облици флуидни и у непрекидној промени, али то не умањује чињеницу да сваки део садржи све остале. Управо је овакав поглед на свет једно од ексклузивних, ако не и најважније право филозофије, којег она не би требало да се одрекне без обзира на то да ли има или нема адекватно место у систему наука.

Литература

- G. W.F. Hegel, 1970, *Vorlesungen uber die Philosophie der Religion*, Stuttgart :Worke in zwanzig Banden, Suhrkamp Verlag
- Конт, Огист, 1989, *Курс позитивне филозофије*, Никшић: Универзитетска ријеч
- Колаковски, Лешек, 1992, *Ужас метафизике*, Београд: Београдски издавачки гра-фички завод.
- Мухић, Ферид, 2009, *Филозофија на религија во германскиот идеализам*, Скопје: Аз-Буки
- Платон, 1973, *Дражава*, Београд: БИГЗ
- Попер, Карл, 1973, *Логика научног открића*, Београд: Нолит
- Расел, Бертранд, 2003, *Мудрост Запада*, Београд: Дерета
- F. W. J. Schelling, 1962, *Briefe und Dokumente. Hrsg. Von Horst Fuhrmans*. Bd. 1, Bouveier
- Clement of Alexandria, 2005, Cross, F. L., ed. *The Oxford dictionary of the Christian church*. New York: Oxford University Press
- Шестов, Лав, 1989, *Душа и егзистенција*, Београд: Сфаирос

Слађана Ристић Горгиев

PHILOSOPHY AND CONTEMPORARY SYSTEM OF SCIENCES

Summary: It was never easy to philosophy to find its own place in the system of sciences. It happens today, too. What are the problems and challenges that the philosophy faces with? It seems that nobody seriously deal with the subject of philosophy as a science, but it is simply a history of ideas or a kind of method, a transfer of knowledge from one to another science. It is generally accepted view that philosophy deal with the development of critical thinking, and a philosophic research is interesting to minor number of writers. Due to these facts, two tendencies

appeared in the contemporary philosophy: one that expects philosophy to give adequate and exact knowledge and second one which refuses knowledge and strives to explain the life as an intuitive and irrational category.

Nowadays, philosophy stopped to deal with the problems of salvation; it isn't a consolation as Anicius Manlius Severinus Boethius thought, it doesn't give knowledge which helps humans to gain spiritual complacency, but only intellectual skills which develops critical thinking.

Key words: philosophy, system, science, knowledge, consolation, complacency